

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ БАНКУ З ДЕРЖАВНОЮ УЧАСТЮ

THEORETICAL APPROACHES TO DEFINING THE NOTION OF THE STATE-OWNED BANK SOCIO-ECONOMIC EFFICIENCY

У статті проаналізовано еволюцію поглядів на теоретичні поняття «ефективність», «ефективність банку», «економічна ефективність банку», «соціальна ефективність банку», «соціально-економічна ефективність банку». На основі проведеного аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених визначено основні теорії ефективності, які розкривають специфіку об'єкта дослідження. У результаті розроблено авторське визначення соціально-економічної ефективності банку з державною участю. Обґрунтовано, що оцінку соціально-економічної ефективності банків із державною участю необхідно проводити через визначення соціально-економічних ефектів, серед яких у статті виокремлено: а) економічні; б) організаційно-економічні; в) соціальні; г) бюджетні; д) екологічні. Результати, отримані в процесі дослідження, можуть бути використані під час розроблення науково-методичних підходів до оцінювання соціально-економічної ефективності банків із державною участю.

Ключові слова: банк, банк із державною участю, ефективність, соціально-економічна ефективність банку, соціально-економічна ефективність банку з державною участю.

В статті проаналізована еволюція поглядів на теоретичні поняття «ефективність», «ефективність банку», «економічна ефективність банку», «соціальна ефективність банку», «соціально-економічна ефективність банку». На основі проведеного аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних учених визначено основні теорії ефективності, які розкривають специфіку об'єкта дослідження. У результаті розроблено авторське визначення соціально-економічної ефективності банку з державною участю. Обґрунтовано, що оцінку соціально-економічної ефективності банків із державною участю необхідно проводити через визначення соціально-економічних ефектів, серед яких у статті виокремлено: а) економічні; б) організаційно-економічні; в) соціальні; г) бюджетні; д) екологічні. Результати, отримані в процесі дослідження, можуть бути використані під час розроблення науково-методичних підходів до оцінювання соціально-економічної ефективності банків із державною участю.

ческой эффективности банков с государственным участием необходимо проводить, используя определение социально-экономических эффектов, среди которых в статье выделены: а) экономические; б) организационно-экономические; в) социальные; г) бюджетные; д) экологические. Результаты, полученные в ходе исследования, могут быть использованы при разработке научно-методических подходов к оценке социально-экономической эффективности банков с государственным участием.

Ключевые слова: банк, банк с государственным участием, эффективность, социально-экономическая эффективность банка, социально-экономическая эффективность банка с государственным участием.

The study analyzes the evolution of views on the related concepts, i.e. "efficiency", "the bank efficiency", "economic efficiency of the bank", "social efficiency of the bank", "socio-economic efficiency of the bank". On the basis of the existing scientific papers analysis, performed by both Ukrainian and foreign scholars, the main theories of efficiency are determined, revealing the specific features of the notion under study. As a result, the author's definition of «the state-owned bank socio-economic efficiency» has been developed. In addition, it is outlined that the definition of the state-owned bank socio-economic efficiency should be carried out through the definition of the socio-economic effects, among which the paper singles out the following effects: а) economic; б) organizational and economic; в) social; г) budget; е) ecological. The scientific results of the research can be used for the further development of the scientific and methodological approaches to the assessment of the state-owned banks socio-economic efficiency.

Key words: bank, state-owned bank, efficiency, socio-economic efficiency of the bank, the state-owned bank socio-economic efficiency.

УДК 336.71

Огородник В.В.

к.е.н.

Інститут банківських технологій та бізнесу
«Університет банківської справи»

Козьмук Н.І.

к.е.н.

Львівський навчально-науковий інститут
«Університет банківської справи»

Постановка проблеми. За умов посилення конкуренції у банківській сфері, підвищення залежності банків від впливу інтеграційних та глобалізаційних

процесів, світових фінансових криз та проявів економічної нестабільності, зростання частки державної власності у вітчизняній банківській системі одними з

найважливіших завдань є здійснення трансформації у банківській системі, а також оцінка соціально-економічної ефективності банків із державною участю (як провідних учасників ринку банківських послуг).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання ефективності діяльності банків знайшло відображення у працях провідних вітчизняних та іноземних учених: Т.С. Смовженко [1], Г.Т. Карчевої [1], В.А. Колодійчука [2], І.А. Колодійчук [2], П. Роуз, Дж. Сінкі, О.І. Лаврушина [3], І.П. Сенищ [4], Є.А. Неретіної [5], Є.В. Солдатової [5], Є.В. Метелевої та ін. Однак відсутність наукових напрацювань щодо теоретичного змісту соціально-економічної ефективності банку з державною участю зумовлює актуальність даного дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні теоретичної сутності поняття «соціально-економічна ефективність банку з державною участю».

Виклад основного матеріалу дослідження.

Запорукою успішного функціонування банків із державною участю, на нашу думку, є: забезпечення достовірності оцінки соціально-економічної ефективності діяльності даних банків з урахуванням процесів трансформації, використання методів, які дають кількісну та якісну характеристику, виявлення резервів підвищення соціально-економічної ефективності та розроблення заходів з їх запровадження в банках.

Перш ніж перейти до визначення поняття «соціально-економічна ефективність банків із державною участю», необхідно проаналізувати сутність таких понять, як «ефективність», «ефект», «економічна ефективність», «ефективність банківської діяльності», «соціальна ефективність банків», «соціально-економічна ефективність банків».

Термін «ефективність» походить від латинського слова *effectus* та в перекладі означає «дієвість витрат, вкладених у певну діяльність з погляду отриманих результатів» [2]. Дослідження цього поняття має давню історію та знайшло своє відображення у наукових працях представників класичної економічної теорії. Основоположники класичної школи В. Петті та фізіократії Ф. Кене ефективність розглядали у значенні порівняння отриманого результату із затраченими чинниками виробництва. Вченими не відокремлювалася ефективність в окреме економічне поняття, а розглядалася у взаємозв'язку з діями держави та їх значенням для економіки. Пізніше у працях Д. Рікардо ефективність розглядалася як повноцінна економічна категорія у значенні відношення результату діяльності до витрат.

Продовжуючи дослідження еволюції підходів до розуміння ефективності, розглянемо погляди таких представників інституційної та неінституційної шкіл, як Т. Веблен, У. Гамільтон, Д. Гелбрейт, У. Мітчелл, Д. Норт. Ці науковці визначення поняття «ефективність» розглядали з позиції зіставлення з трансакційними витратами. Зауважимо, що у

працях представників розглянутих наукових шкіл основна увага зосереджувалася на питаннях впливу ринкової моделі господарювання на соціально-економічну ефективність різних підсистем.

Подальший розвиток уявлень про ефективність пов'язаний із теорією конкурентних переваг М. Портера. Згідно з підходом видатного вченого-економіста, ефективність визначалася з позиції дослідження конкурентних переваг окремо на державному та підприємницькому рівнях.

Розглянувши еволюцію наукових підходів до розуміння поняття «ефективність», можемо стверджувати, що вченими зроблено вагомий внесок в обґрунтування ефективного функціонування сучасної економічної системи та визначення ефективності діяльності суб'єктів господарювання. Крім того, беззаперечним є той факт, що наукові підходи до розуміння ефективності змінювалися зі зміною економічного середовища. Так, у період зародження уявлень про саморегулювання ринку (XVII ст.) для визначення ефективності діяльності будь-якого економічного суб'єкта порівнювали його результат діяльності з витраченими чинниками виробництва. Вже у XVIII ст. зі змінами в економічному середовищі ефективність розглядається як відокремлена категорія, але її зміст здебільшого ототожнювався з результативністю тощо.

У сучасній економічній літературі представлено різні точки зору щодо розуміння змісту поняття «ефективність». Так, Є.А. Неретіна та Є.В. Солдатова виділили теоретичні підходи до визначення критеріїв ефективності [5, с. 14]:

1) підхід, у якому розглядається ефективність організації через її здатність до досягнення цілей та через ступінь досягнення мети;

2) підхід, у якому характеризується ефективність як здатність організації виживати у мінливому середовищі чи використовувати оточуюче середовище для отримання рідкісних та цінних ресурсів у цілях успішного функціонування;

3) підхід, який визначає ефективність як здатність організації забезпечити максимальний рівень задоволення її учасників, які мають і власні цілі, або міра задоволеності індивідів та соціальних груп в організації.

Розглянувши дані підходи, що виділяють різні критерії досліджуваного питання, можемо зазначити, що ефективність є дуже широкою категорією та включає у себе одночасно і стабільність, і прибутковість, і результативність, і надійність, і стійкість та виступає певним орієнтиром діяльності організації.

Таким чином, у сучасних дослідженнях ефективність визначається як відношення витрат до кінцевого результату – ефекту [2]. Саме ефект виступає наслідком (проявом) ефективності, її кінцевим результатом. А соціально-економічний ефект розглядається як сума економічного ефекту та соціальних результатів у вартісному вираженні [6].

З-поміж іншого, зауважимо, що прийнято розрізняти найрізноманітніші різновиди ефективності. О.В. Кузнєцоваю представлено такі теорії ефективності [7, с. 183–184]: а) економічну – співвідношення корисного результату і витрат чинників виробничого процесу; б) динамічну – використання наявних ресурсів через певний проміжок часу; в) статистичну – ефективність функціонування виробничих систем під впливом часового чинника; г) адаптивну – креативність здійснення підприємницької діяльності з урахуванням сучасного становища; д) синергетичну – результат взаємодії двох або більше елементів у загальній системі, яка характеризується тим, що їхня дія суттєво перевищує ефект кожного окремого елемента у вигляді їх простої суми.

Кожен із представлених різновидів ефективності (економічна, динамічна, статистична, адаптивна та синергетична) використовується для повної та всебічної оцінки ефективності діяльності окремих суб'єктів господарювання. У межах же нашого дослідження більш детально розглянемо саме економічну ефективність.

Слід відзначити, що в сучасних дослідженнях точаться дискусії серед учених щодо визначення змісту поняття «економічна ефективність». Різноманітні погляди на досліджуване питання було згруповано у підходи (рис. 1).

Теоретико-сутнісний підхід до визначення економічної ефективності спрощує багатоаспектність економічних відносин, які виникають із приводу оцінки ефективності суб'єкта господарювання, та ототожнює ефективність із результативністю, включає лише кількісні показники (рентабельність активів, рентабельність капіталу, рентабельність інвестицій, рентабельність витрат, чиста процентна маржа, чистий серед тощо).

У методологічному підході особлива увага приділяється визначенню показників використання ресурсів суб'єктами господарювання по відношенню до певного еталону по галузі чи регіону. Крім того, перевага надається саме кількісним характеристикам економічної ефективності, нівелюючи вплив якісних чинників.

У цільовому підході основна увага зосереджена на оцінюванні економічної ефективності через досягнення задекларованих у стратегії організації цілей.

Таким чином, кожен із розглянутих сучасних підходів до визначення економічної ефективності має свої переваги і недоліки та розкриває зміст досліджуваного поняття з різних точок зору. Так, теоретико-сутнісний підхід недоцільно використовувати під час дослідження соціальних та організаційних систем, адже результат їхньої діяльності не завжди можна достовірно оцінити за допомогою кількісних показників. Водночас, оцінюючи економічну ефективність кількісними показниками, представленими у даному підході, можна отримати релевантний результат. Методологічний підхід дає змогу окреслити слабкі місця організації по відношенню до лідерів певної галузі. Однак цей підхід також акцентує увагу здебільшого на кількісних чинниках. Як певний недолік цільового підходу можемо виділити те, що не завжди доцільно сформовані цілі та їх суб'єктивний характер.

Наступним етапом нашого дослідження є визначення змісту поняття «ефективність банківської діяльності». У наукових працях, присвячених характеристиці ефективності банківської діяльності, немає однозначності у тлумаченнях даного терміна. Здебільшого ефективність банківської діяльності розглядається як здатність досягати поставлених цілей та завдань із використанням кількісно-якісних показників оцінки. На нашу

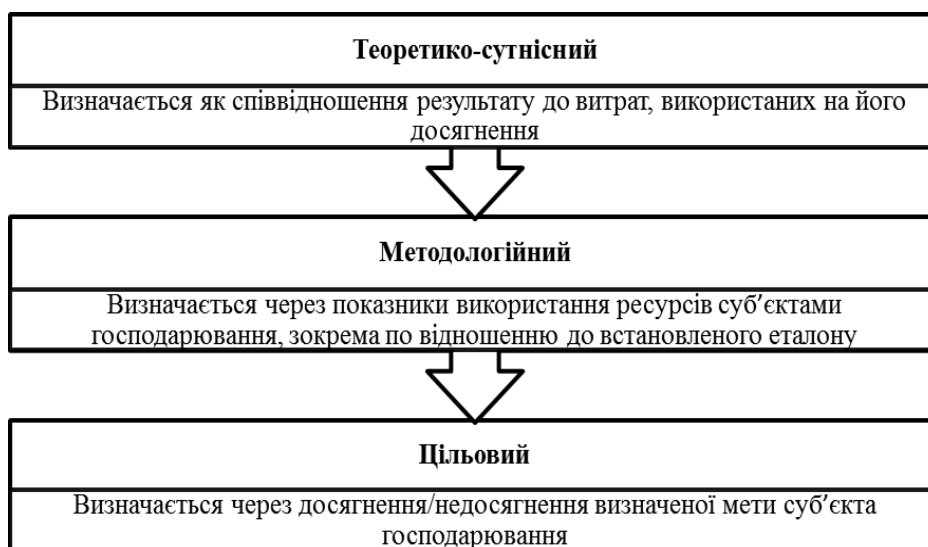

Рис. 1. Сучасні підходи до визначення економічної ефективності

Джерело: складено авторами на основі [3; 7]

думку, найбільш повне визначення представлено у праці О.І. Лаврушина та Т.М. Ветрової [3], які під ефективністю банківської діяльності розуміють здатність фінансово-кредитної установи досягати своїх цілей згідно з економічними та соціально-культурними нормами суспільства [3, с. 39].

Зауважимо, що у західній банківській практиці використовується більш складний та менш однозначний у перекладі термін *performance*, під яким розуміється інтегрований (фінансові та нефінансові параметри) підсумковий результат діяльності, який характеризує успішність, привабливість банку з боку різних зацікавлених сторін – інвесторів, акціонерів, аналітиків, конкурентів, клієнтів тощо [5, с. 19]. Перевагою запропонованого іноземними вченими визначення є врахування не лише поточних результатів діяльності, а й потенційних майбутніх результатів діяльності банківської установи.

Дане дослідження не було б цілісним без визначення соціальної ефективності банку. Так, І.П. Сенищ під соціальною ефективністю банківської установи розуміє відповідність результатів діяльності даних установ основним соціальним потребам, цілям та інтересам суспільства й окремої людини, яка досягається через взаємодію банківської системи з державою та громадськістю і виявляється у соціальному ефекті для суспільства [4].

На основі проведеного аналізу понять «ефективність», «економічна ефективність», «ефект», «ефективність банківської діяльності», «соціальна ефективність банку» можемо зробити висновок, що ефективність у більшості підходах розглядається як категорія, що має економічний та соціальний складники (включає не тільки порівняння кількісних показників, а й визначення якісних характеристик впливу). Отже, далі будемо розглядати поняття «соціально-економічна ефективність». О.І. Лаврушин та Т.М. Ветрова зазначають, що «соціально-економічна ефективність банків має щільний зв'язок із підтримкою банківськими установами цілей національної економіки» [3, с. 39].

На підставі проведеного дослідження можемо представити визначення поняття «соціально-економічна ефективність банку з державною участю», що полягає у досягненні цільового орієнтуру діяльності банку, який, своєю чергою, формується під впливом зовнішніх і внутрішніх чинників та спрямований на максимізацію ринкової вартості банку, підтримку пріоритетних напрямів державної політики, а також на відсутність негативних наслідків на соціально-економічний розвиток країни.

Так, для банків із державною участю бути соціально-економічно ефективним – це досягнення оптимальних фінансово-економічних показників, позитивного соціального ефекту для суспільства за умови повного політичного невтручання в їхню

діяльність. Таким чином, розкриття змісту соціально-економічної ефективності банків із державною участю будемо проводити саме через визначення соціально-економічних ефектів. Саме ефект виступає наслідком (проявом) ефективності, її кінцевим результатом.

Зазначимо, що соціально-економічні ефекти не зводяться лише до соціальних та економічних, тож виокремимо такі можливі види ефектів (представлені у порядку зменшення їх значимості): а) економічні – відображають вплив результатів діяльності банків із державною участю на соціально-економічний розвиток країни, макроекономічні показники; б) організаційно-економічні – вплив на перспективи розвитку даних банків; в) соціальні – відображають вплив діяльності даних банків на соціальні показники (реалізацію соціальної політики, рівень життя населення тощо); г) бюджетні – відображають вплив діяльності банків із державною участю на стан державного та місцевого бюджетів; д) екологічні – відображають вплив банків на екологічну ситуацію в країні.

Розглянуті ефекти будемо визначати з позиції їх прояву (впливу) на всіх взаємопов'язаних сторін: банків із державною участю, державу та суспільство у цілому, а також впливу на соціально-економічний розвиток країни. Ефекти від соціально-економічної ефективності діяльності банків із державною участю можна згрупувати та (табл. 1).

З табл. 1 видно, що користь від соціально-економічної ефективності діяльності мають як самі банки з державною участю, так і їхні стейкхолдери, адже розширюється доступ до фінансових послуг, підвищується платоспроможний попит домогосподарств, відбувається налагодження між підприємствами та банками, підвищується довіра до банківської системи загалом. Таким чином, соціально-економічна ефективність діяльності банків із державною участю для суспільства у цілому має значимий, різносторонній позитивний вплив, який і було обґрунтовано, описуючи наявні ефекти.

Варто відзначити, що оцінка соціально-економічної ефективності банків із державною участю має відображати специфіку діяльності даних банків, оскільки науково-методичні підходи до оцінки різних банків значно відрізняються. Так, наприклад, одним із показників ефективності діяльності центрального банку буде виступати стабільність національної валюти, а ощадного – розмір депозитно-аккумуляційного портфеля тощо.

Зазначимо, що оцінку соціально-економічної ефективності банків із державною участю залежно від часу проведення можна поділити на три взаємопов'язаних етапи. Виділяють попередню оцінку ефективності (за минулі періоди), поточну та прогнозовану (попередні оцінки майбутньої ефективності). Здійснюючи оцінку саме в три етапи, можна досягти бажаного результату, адже

Соціально-економічні ефекти діяльності банків із державною участю

Соціально-економічні ефекти	Організаційно-економічні ефекти	– зростання ринкової вартості банків
		– зростання конкурентоспроможності банків
		– розширення можливостей до залучення інвесторів
		– створення позитивного іміджу даних банків
		– підвищення лояльності наявних та потенційних клієнтів
		– поліпшення репутації банків
		– зростання ринкової вартості банків
		– зростання конкурентоспроможності банків
		– розширення можливостей до залучення інвесторів
		– створення позитивного іміджу даних банків
		– підвищення лояльності наявних та потенційних клієнтів
		– поліпшення репутації банків
		– підвищення рівня впровадження концепції соціальної відповідальності розвиток корпоративної культури
	Економічні ефекти	- зростання ВВП
		- стабільність національної валюти
		- низький рівень інфляції
	Соціальні ефекти	– підвищення фінансової грамотності населення
		– підвищення довіри до банківської системи
		– підвищення доступності житла завдяки розвитку іпотечного кредитування
		– підвищення рівня зайнятості та боротьба з бідністю завдяки розвитку програм кредитування малого та середнього бізнесу
– сприяння зменшенню соціальної напруги у суспільстві та вирішенню багатьох соціальних проблем		
Бюджетні ефекти	– розширення платоспроможного попиту домогосподарств, зокрема завдяки розвитку споживчого кредитування	
	– налагодження фінансової взаємодії банків, суб'єктів підприємницької діяльності та держави	
Екологічні ефекти	– поліпшення екологічних показників у країні та регіоні	
	– сприяння розв'язанню екологічних проблем	
	– впровадження концепції екологічно безпечного підприємства, дотримуючись принципів екологічної корпоративної відповідальності тощо	

Джерело: складено авторами

можна проаналізувати не лише реальну ситуацію, а й розглянути перспективи та виділити прогнозовані напрями підвищення соціально-економічної ефективності банків із державною участю. Крім того, оцінка ефективності банків у такий спосіб дає можливість виділити резерви підвищення соціально-економічної ефективності банків із державною участю та окреслити причини можливих відхилень від попередніх періодів чи конкурентів.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, у дослідженні обґрунтовано теоретичний зміст соціально-економічної ефективності банку з державною участю та окреслено можливі ефекти від функціонування даних банків. Зацікавленість у соціально-економічно ефективній діяльності банків із державною участю зумовлена їх прямою та опосередкованою участю в розв'язанні значимих соціально-економічних питань, адже успішний розвиток соціального складника діяльності даних банків має велике значення для оздоровлення банківської системи і для соціально-економічного розвитку країни. Результати, отримані в процесі дослідження, можуть бути використані під час розроблення науково-методичних підходів до оцінювання соціально-економічної ефективності банків із державною участю.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ефективність та конкурентоспроможність банківської системи України: монографія / Г.Т. Карчева, Т.С. Смовженко, В.І. Міщенко та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук Г.Т. Карчевої. Київ: Університет банківської справи, 2016. 279 с.
2. Колодійчук В.А., Колодійчук І.А. Социально-экономические аспекты категории эффективности. Universum: Экономика и юриспруденция. 2015. № 2(13). URL: <http://7universum.com/ru/economy/archive/item/1900>.
3. Лаврушин О.И., Ветрова Т.Н. Эффективность банковской деятельности: методология, критерии, показатели, процедуры. Банковское дело. 2015. № 5. С. 38–42.
4. Сенищ І.П. Соціальна ефективність банківського сектору. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: X Всеукр. науково-практична конференція (15–16 травня 2008 р.): збірник наук. праць. Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2008. № 23. С. 322–329.
5. Неретина Е.А., Солдатова Е.В. Современные концепции эффективности деятельности коммерческого банка. Финансы и кредит. 2010. №13(397). С. 14–22.
6. Бевзелюк А.А. Совершенствование оценок эффективности инвестиций. Агропанорама. 2013. № 1. С. 34–36.
7. Кузнецова О.В. Щодо сутності економічної ефективності. Розвиток методів управління та господарювання на транспорті. 2014. № 4(49). С. 178–187.